

**QIRIMTATARCA'DAKİ ALMANCA KÖKENLİ KELİME  
HAZİNESİ İLE ALMANCA'DAKİ TÜRKÇE KÖKENLİ KELİME  
HAZİNESİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA**  
- Etimoloji ve anlam değışikliği hakkında notlar -

**Mieste HOTOPP-RIECKE\***

**A RESEARCH ON THE GERMAN LOAN-WORDS IN THE QIRIMTATAR  
LANGUAGE AND TURKIC LOAN-WORDS IN GERMAN**

**Summary**

In the first part of the article, the German-originated loan-words in the language of Crimean Tatars are discussed. The interaction between Turkic and Germanic cultures is examined during three periods: ancient, medieval and modern. It is maintained that plenty of words in Crimean Tatar language which were supposed to be borrowed from Russian, had actually been borrowed from German. The Turkic-originated loan-words in German language are discussed in the second part of the article. Some words such as *kadi*, *kaffee*, *jogurt*, *horde* and *dolmetscher* are discussed and are explained with Turkic-origins and some words such as *basar*, *kiosk* and *diwan* are explained with Persian origins which had been borrowed from Turkish.

Milli dillerin kelime hazineleri incelendiğinde farklı kültürler arasındaki ilişkiler açık biçimde müşahede edilebilmektedir. Eski zamanlarda yabancı bir dilden alınmış ve şekli itibariyle tamamen Almancalaşmış ya da tatarcalaşmış kelimeler gerçekte bir tarih aynası gibidir. Kırimtatarca'nın ve Almanca'nın kelime hazinesi incelendiğinde böyle ilişkilerin bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu çalışmanın ilk bölümünde Kırimtatarca'daki Almanca kökenli sözcükler, ikinci bölümünde ise Almanca'daki Türkçe kökenli sözcükler hakkında bilgiler verilecektir. Çalışma değışik sözlükler üzerinde yapılan araştırmalara ve bazı mülâkatlara dayanmaktadır. Özellikle Seyran Memetoviç Useynov tarafından hazırlanan Kırimtatarca-Ruşça ve Ukraynca-Kırimtatarca sözlükler bu çalışmada esas alınmıştır.

---

\* Freie Universität Berlin, Institut für Turkologie, Berlin, Germany.

## 1. Qırımtatarca'daki Almanca kökenli kelimeler

Türk dilinde olduğu gibi Qırımtatar dilinde de çok sayıda Arapça, Farsça ve eski doğu dillerinden<sup>1</sup> alınmış kelimelerin dışında çok sayıda Rusça kelime vardır. Aslında Rusça veya Ukraynca zannedilen kelimelerden bazıları Almanca kökenlidir. Bu kelimeler farklı çağlarda Alman dilinden Rusça'ya oradan da Qırımtatarca'ya geçmiştir. En eski göç eden kelime tabakasındaki sözcüklerin manası eski yüksek Almanca, orta yüksek Almanca ve Kırımtatarca'da aynıdır. Bugünkü Almanca'da bile bazı kelimeler kullanılmamaktadır. (şompol, şurup). Demek ki bu sözcükler eski zamanlarda Almanca'dan gelmiştir. Kanaatimize göre, bu kelimelerin tam olarak ne zaman geldiğinin tespiti için araştırmalar yapılması gerekmektedir. Böyle bir araştırma yapılırken çağdaş edebiyatı göz önünde bulundurmak icap etmektedir.

### 1.1. En eski Almanca'dan gelen kelime tabakası için örnekler:

- Der Blick/blik/блик<sup>2</sup> – Sözcük *Blick* eski yüksek Almanca (Althochdeutsch) ve orta yüksek Almanca'da (Mittelhochdeutsch) 'birdenbire, ansızın nur ışın salmak' manasına gelmişti. Ondan evvel *blek-a-* (yani Almanca *ışık saçmak*) ve *bleik-a-* (Almanca *parıldamak*) manasına geliyordu. Bugünkü Qırımtatarca'da hala tam bu anlamı taşımaktadır. Hali hazırdaki Yüksek Almanca'da o esnada 'nazar, bakış' manasında kullanılır. Qırımtatar dilindeki gibi Rus dilinde de '*blik*'in eski manası hâlâ vardır ve öyle kullanılır. Demek ki '*blik*'in yolu relatif kesindir. Böylece '*blik*'in göçmen tarihi emindir: '*blik*' manasının değişmeden evvel olması lazımdır, demek ki 18. yüzyılın son yıllarından önce. O zaman da Almanca'da '*blik*' manası değişmeye başlamıştı.
- Der Ladestock [ladıştok = palasturpa]<şompol/шомпол<sup>3</sup> Bu Alman sözü de eski zamanlarda (18. yy.ın başında) Qırımtatar diline girmiştir. Fakat *şompol* sözcüğünü şimdiki Almanca'da kimse kullanmamaktadır. Sadece askerliğin geleneğinde *şompol* sözcüğü hâlâ kullanılır. Örneğin Bundeswehr'in yeni av bombacısı *şompol* olarak adlandırılmıştır. Almanca'daki anlamı 'tüfek harbi'dir ve Ladestock/*şompol* şöyle gelişmiş idi: *şompol* eski yüksek Almanca'nın *Stempel* [ştempel] ile namahrem olmuş. Bugünkü Almanca'da *Stempel* damga/ıstampa demek ve *Ladestock* sözü *şompol*'un yerinde yer almış. '*Lade*' parçası Alman *laden* [doldurmak/imlâ etmek] fiilinden geldi ve *stock* Almanca *asa* demek. Demek ki bu yer tutmasından önce *şompol* eski öz manasıyla Rusça

<sup>1</sup> Ezcümle şu dil: Altay dillerinden Mançu dili, Kumanca ve Moğol; Hint-Avrupaî: Sogd ve Tohar dilleri ve de 11. yy.a kadar konuşulan eski ve orta Çince.

<sup>2</sup> Paul 1992, S. 134b; Пчелкина 1987, S. 83a; Kluge 1999, S. 119a; Усеинов 1994, S. 19 & 59; Walewski / Wedel, 2000, S. 45b (блик [blik] ≈ ышыкъ лекеси [ışık lekesi] = ышыкъ акси [ışık aksi]<sup>3</sup> ярыкъ тамгасы [yarık tamgası]).

<sup>3</sup> Преображенский 1959, S. 102b/103a; Меметов 1997, S. 45; Усеинов/Ганиева/Сейдаметова 2001, S. 142 (orada kt. шомпул/şompu).

üzerinden Qırımtatarca'ya girmiştir. Bugünkü Qırımtatarca'da *Şompol'un* anlamı biraz değişmiştir ve *şiş* anlamında da kullanılmaktadır.

- Der Jahrmarkt/yarmalıq/ярмалыкъ<sup>4</sup> - Sözcük *Jahrmarkt* pazar demektir. *Jahr* Almanca yıl demektir ve *Markt*'ın anlamı pazar veya çarşı idi. Bu çarşı eskiden yılda bir ilâ üç defa vuku bulurdu. Onun için bu *Markt* eski zamanda *Jahrmarkt* idi. Kırım yarımadasında şimdiki zamanda yarmalıq eski anlamıyla kullanılır. Украун ярмарок/ярмалок [yarmarok/yarmalok] veya Rus ярмарка [yarmarka] umumî Türk yarı eki -İİK ile Qırımtatar diline girmiştir.
- Die Kartoffel>qartop/къартоп<sup>5</sup> *Kartoffel* Almanca patates demektir. Onaltıncı yüzyılın sonunda patates gibi üç türlü yenilebilir yumru kök Amerika'dan getirilmişti. Birisi şimdi Türkiye'de *patates* ve Almanya'da *Kartoffel* denilen idi (lat.: *solanum tuberosum*). İkinci *Topinambur* (Türkiye türkçesi: yıldız kökü/beyaz yerelması/tavuk götü) idi (lat.: *helianthus tuberosus*). Üçüncü olarak aynı zamanda *Batate* (ttk.: tatlı batata/yerelması; lat.: *ipomoea batatas*) Amerika'dan gelmiş. Eskiden iki işlenebilir toprak sathı var idi. Birisi Kuzeyitalya/Güneyfransa/İsviçre, ikincisi İngiltere/İrlanda'da idi. Alman *Kartoffel* sözcüğü italyanca *tartuficolo* [Trüffel/yermentarı/domuz elması] dan gelmiş. Türk *patates* diğer taraftan adı İngiltere'nin potato yani (tatlı) batata'dan almış. Prusyalı kral Büyük İkinci Frederik patatesi 1743'te ithal etmiş ve kelime *къартон/qartop* Украун картопля/картофель [kartoplya/kartofel] üzerine yumru kök *solanum tuberosum* ile beraber Kırım'a gelmiştir.
- Die Schraube>şurup/шуруп<sup>6</sup> [vida]: Bu kelime de eski zamanda Almanca'dan gelmiş. Alman dilinde günümüze kadar Schraube şeklinde değişime uğramıştır.
- Diğer misallar: фельдшер/feldşer/Feldscher<sup>7</sup> [cerrah]; стул/stul/Stuhl<sup>8</sup> [sandalye/koltuk & barsakları boşaltmak], штраф/ştraf<Strafe<sup>9</sup> [para cezası/cereme]

Yukarıdaki kelimelerin manası Almanca'dan erken geldiğinden dolayı günümüzdeki Almanca'da ya da değişime uğramış ya da artık kullanılmamaktadır.

<sup>4</sup> Усеинов/Ганиева/Сейдаметова 2001, S. 148; Усеинов 1994, S. 394b; Мірээв / Усеинов, 2002, S. 136a; Walewski / Wedel, 2000, S. 556a; Преображенский 1959, S. 139b

<sup>5</sup> Мірээв / Усеинов, 2002, S. 45b; Walewski / Wedel, 2000, S. 863a; Усеинов / Ганиева / Сейдаметова 2001, S. 132; Усеинов 09/1992, S. 30 & 52; Kluge 1999, S. 429; Paul 1992, S.450b; Преображенский 1959, S. 300b; Усеинов 1994, S. 154b; Nişanyan 2003, S. 350a (rusça tekil.: картофелина [Kartofelina] çoğul.: картофель [Kartofel] veya картофеля [kartofelya]).

<sup>6</sup> Усеинов 01/1992, S. 16; Пчелкина 1987, S. 568b

<sup>7</sup> Kluge 1999, S. 257b; Paul 1992, S. 268b; Мірээв / Усеинов, 2002, S. 124a; Пчелкина 1987, S. 522b (günümüzdeki Almanca'da artık kullanılmaz: özellikle askerlikteki hekim yardımcısı; Feld = tarla ve Scherer = berber; eskide harb meydanında çalışan berber idi)

<sup>8</sup> Усеинов 11/1991, S. 28; Усеинов 04/1992, S. 47.

<sup>9</sup> Paul 1992, S. 857b; Усеинов 02/1992, S. 48; Пчелкина 1987, S. 568a; Преображенский 1959, S. 108a; Kluge 1999, S. 799b.

Diğer taraftan Qırımtatarca'da sözcüklerin eski şekli ve manası kaldı. Demek ki bu kelime hazinesi erken vakitte Ukrayna ve Rus dili üzerinden Qırımtatarca'ya gelmiştir.

### 1.2. Sonraki kelime tabakası

Sonraki kelime tabakası için örnek olarak aşağıdaki sözcükler zikredilebilir:

- дроссель/drossel/Drossel<sup>10</sup> - Bu sözün Almandaki anlamları şu: a) bir kuş (ardıçkuşu) b) teknik alet olarak bir buhar, benzin veya gaz sürgüsü. Qırımtatarca'ya ikinci manası geldi. Eski yüksek Alman dilinde `Drossel` boğaz/gırtlak anlamına delâlet etmişti. Bundan `(er)drosseln` fiili yani (boğazını sıkarak) boğmak gelmiş. Ve 19. yy.da bu semantiktan teknik sahasına geçirilmişti<sup>11</sup>. Birinci Alman semantik eksik olduğundan `Drossel` en erken endüstri çağında, yani 19.yy.in sonunda Alman dilinden Rusça'ya ve oradan Qırımtatarca'ya geldiği tahmin edilmektedir.
- рюкза́к/rüzkak/Rucksack<sup>12</sup> - `Rucksack` arka çantası demektir. `Ruck` Alman sözü `Rücken` den yani arka/sırt'tan gelmiş ve `Sack` Almanca çuval/torba demek. `Sack` İbranice'den Latin ve Yunan dili üzerinden Cermen dillerine gelmiştir. Ukrayn dili veya Rus dili üzerinden 19.yy. Qırımtatar diline girmiştir (Ukraynca: рюкза́к [ryukzak]; Rusça: рюкза́к [ryukzak]).
- ефрейтор/efreitor<Gefreiter<sup>13</sup> Altıncı yüzyıldan itibaren askerlik'te *efreitor* onbaşı anlamında kullanılmıştır. 17. ve 18. yüzyılda gelen diğer Almanca kökenli sözcüklere aşağıdakiler örnek gösterilebilir:

Diğer misaller:

лагерь/lager/Lager<sup>14</sup> [depo], нагель/nagel/Nagel<sup>15</sup> [çivi], рапс/raps/Raps<sup>16</sup> [kolza], торф/torf/Torf<sup>17</sup> [turba], фальц/falts/Falz<sup>18</sup> [çatıklık], флюгер/flüger<Flügel<sup>19</sup>

<sup>10</sup> Усеінов 2002, S. 222a; Усеінов 01/1992, S. 22; Kluge 1999, S. 196; Paul 1992, S. 183a; Мірээв / Усеінов, 2002, S. 25; Пчелкина 1987, S. 176a (10. yy.dan itibaren ahd. Drozza > mhd. drozze/drüzzel > drossel 13. yy.dan beri)

<sup>11</sup> Eski orta yüksek Almandaki dil biliminde Orta yüksek Almanca'nın son dönemidir (1250 bis 1350 u.Z.) Daha eski: Eski Yüksek Almandaki (700 bis 1050 u.Z.), ondan sonra Yeni Yüksek Almandaki (1350 – heute) s.: Microsoft Encarta Enzyklopädie 2002: *Deutsche Sprache*.

<sup>12</sup> Kluge 1999, S. 694b; Мірээв / Усеінов, 2002, S. 100b; Пчелкина 1987, S. 440a; Усеінов 09/1992, S. 59; Walewski / Wedel, 2000, S. 983b; Harper online: *sac*; (İbranice: saq > lat. Saccus, gr. sakkos > fra. Sac, dt.: Sack; Almanca olarak ilk defa 16.yy.da İsviçre'de kullanılmıştı).

<sup>13</sup> Усеінов 2002, S. 233b; Kluge 1999, S. 306a; Paul 1992, S. 320a (mhd. vřten [nöbetçilikten muafiyet]).

<sup>14</sup> Paul 1992, S. 502b; Kluge 1999, S. 499b; Меметов 1997, S. 45 (Lager < 14.Jh. < mhd. Leger, < ahd legar)

<sup>15</sup> Усеінов 01/1992, S. 8

<sup>16</sup> Kluge 1999, S. 667b; Paul 1992, S. 677; Мірээв / Усеінов, 2002, S. 95a; Пчелкина 1987, S. 417a;

<sup>17</sup> Мірээв / Усеінов, 2002, S. 115a; Пчелкина 1987, S. 500b; Усеінов 01/1992, S. 60; Усеінов 1994, S. 298b.

<sup>18</sup> Усеінов 01/1992, S. 14.

[yelkovan], центнер/tsentner/Zentner<sup>20</sup> [elli kilo/kental(li)], шабер/şaber/Schaber<sup>21</sup> [kazıyacak], шайба/şayba/Scheibe<sup>22</sup> [yuvarlak levha/plak], шахта/şahhta<Schacht<sup>23</sup> [maden *kuuyusu*], шлак/şlak<Schlacke<sup>24</sup> [cüruf/mucur], шлямбур/şlâmbur <Schlamböhrer<sup>25</sup> [çamur matkabi/burgusu], шлиц/şlits/Schlitz<sup>26</sup> [yarık], шлюз/şlüz<Schleuse<sup>27</sup> [cetvel kapısı/savak], шнур/şnur/Schnur<sup>28</sup> [ip/bağ], шпат/şpat/Spat<sup>29</sup> [maden: spat], шпунт/şplint/Splint<sup>30</sup> [çatal pin/maşalı çivi], шпунт/şpunt/Spunt<sup>31</sup> [tapa/çivi]

### 1.3. Geçen yüz elli yılda Almanca'dan gelen sözcükler

Geçen yüz, yüz elli yılda Latin, Grek ve Cermen dilleri üzerinden çoğu kelime Alman kökenli kelimeler ile beraber Qırımtatar diline geçmiş. Bu grubun sözcükleri hem Almanca hemde Qırımtatarca'da aynı anlamıyla kullanılır. Yüzde en çoğu yabancı kelime teknik, siyaset, bilim, felsefe, tıp, matematik ve benzer sahasında var. Doğa, din, dilbilimi, ziraat ve müşabih sahasında daha az yabancı ve özellikle Alman kökenli kelime var. Aksine bu bölümlerde Fars, Arap ve umumî Türk kelime daha mevcut olur. Bu Qırımtatarcanın üzerinde büyük müessir olduğu diller için aşağıdaki tabela siyaset sahasından örnekler veriyor:

Almanca	(sözün kökü <sup>32</sup> )	Qırımtatarca <sup>33</sup>	Türkiye Türkçesi <sup>34</sup>
Absolutismus	(lat./fra. <sup>35</sup> )	абсолютизм	istibdat / absöütizm
Autarkie	(gr./fra. <sup>36</sup> )	автаркия	otarşı / otarki

<sup>19</sup> Мірээв / Усеінов, 2002, S. 125a; Пчелкина 1987, S. 534a.

<sup>20</sup> Усеінов 04/1992, S. 14; Пчелкина 1987, S. 553b (Rusça ve Qırımtatarca'daki gramaj birimi: 100 kg, Almanya'da: 50 kg/100 Pfund, s.a.: фунт/funt/Pfund Пчелкина 1987, S. 544a)

<sup>21</sup> Усеінов 01/1992, S. 15

<sup>22</sup> Мірээв / Усеінов, 2002, S. 131b; Усеінов 01/1992, S. 16; Пчелкина 1987, S. 560b; Усеінов 01/1992, S. 10 (планшайба/plaşaiba/Planscheibe [musattah levhası])

<sup>23</sup> Kluge 1999, S. 708b (13.yy.dan itibaren nd./ndl. shaft [şaft]; 16.yy.dan beri schacht [şâlt]); Paul 1992, S. 716b; Преображенский 1959, S. 232a; Меметов 1997, S. 45; Усеінов 01/1992, S. 62; (Lehçe/Polonyalıci: szacht; Украйна шахта [şahhta]).

<sup>24</sup> Мірээв / Усеінов, 2002, S. 133a; Пчелкина 1987, S. 564a

<sup>25</sup> Мірээв / Усеінов, 2002, S. 133a; Усеінов 01/1992, S. 16; Schlamm s.: Пчелкина 1987, S. 564a;(anlatılara göre şlambur içi boş olan bir el burgusudur; su ile duvardan/topraktan delip geçmek için kullanılmaktadır)

<sup>26</sup> Усеінов 01/1992, S. 16; Пчелкина 1987, S. 564b

<sup>27</sup> Мірээв / Усеінов, 2002, S. 133a; Пчелкина 1987, S. 564b; Усеінов 01/1992, S. 62.

<sup>28</sup> Мірээв / Усеінов, 2002, S. 133b; Walewski / Wedel, 2000, S. 545a; Paul 1992, S. 759b/760a; Kluge 1990, S. 738b; Преображенский 1959, S. 102a

<sup>29</sup> Мірээв / Усеінов, 2002, S. 133b; Пчелкина 1987, S. 565b (geol.)

<sup>30</sup> Мірээв / Усеінов, 2002, S. 134a; Усеінов 01/1992, S. 16; Пчелкина 1987, S. 566a (tech.)

<sup>31</sup> Усеінов 01/1992, S. 16; Преображенский 1959, S. 106b (pl.: szpunt > ukr.: шпунт)

<sup>32</sup> Bütün etimolojik kökleri şu eserleri göre: *Fremdwörterbuch*; Verl. Enzyklopädie Leipzig, Leipzig 1960; Schülerduden *Fremdwörterbuch* Dudenverlag Leipzig/Wien/Zürich, 3. Aufl., 1992; Paul, Hermann: *Deutsches Wörterbuch* 7. Aufl., Niemeyer Verlag Halle/Saale 1960 ve Nişanyan 2003 ve Пчелкина 1987

<sup>33</sup> Bütün çevirme Усеінов 02/1992 ve Усеінов 1994 göre.

<sup>34</sup> Bütün çevirme Steuerwald 1990 göre.

<sup>35</sup> Kluge 1999, S. 8b (lat. absolutus [serbest/infirat]); *Fremdwörterbuch* 1960, S. 3b; *Fremdwörterbuch* Duden 1992, S. 20b.

Anarchismus	(gr. <sup>37</sup> )	анархизм	anarşi
Apartheid	(afrikaans <sup>38</sup> )	апартеид	ırkçılık politikası
Assimilation	(lat./fra. <sup>39</sup> )	ассимиляция	temessül / asimilasyon
Boycott	(eng. <sup>40</sup> )	бойкот	boykot
Budget	(lat./eng./fra. <sup>41</sup> )	бюджет	bütçe
Genozid	(lat./gr./fra. <sup>42</sup> )	геноцид	jenosit
Garantie	(fra. <sup>43</sup> )	гарантия	garanti
Dekadenz	(lat./gr./fra. <sup>44</sup> )	декадентлик	dekadanlık / dekadans
Dogma	(lat./gr. <sup>45</sup> )	догма	akide / dogma
Gendarmerie	(lat./fra. <sup>46</sup> )	жандармерия	jandarma
Humanismus	(lat./fra. <sup>47</sup> )	гуманизм	hümanizm
Institut	(lat./fra. <sup>48</sup> )	институт	enstitü
Kolonialismus	(lat./fra. <sup>49</sup> )	колониализм	sömürgecilik
Loyalität	(lat./fra. <sup>50</sup> )	лоялик	sadakat
Matriarchat	(gr./lat.) <sup>51</sup>	матриархат	maderşahilik
Mystifikation	(gr./lat./fra.) <sup>52</sup>	мистификация	aldatma
Okkupation	(lat.) <sup>53</sup>	Оккупация	işgal
Putsch	(dt.) <sup>54</sup>	Путч	darbe

<sup>36</sup> Nişanyan 2003, S. 538a; Fremdwörterbuch Duden 1992, S. 61a; Пчелкина 1987, S. 11a.

<sup>37</sup> Nişanyan 2003, S. 528a; Fremdwörterbuch Duden 1992, S. 41a; Пчелкина 1987, S. 36b.

<sup>38</sup> Fremdwörterbuch Duden 1992, S. 46b; Harper 2001, <http://www.etymonline.com>; Пчелкина 1987, S. 47b.

<sup>39</sup> Nişanyan 2003, S. 543a, 533a; Fremdwörterbuch Duden 1992, S. 55b; Пчелкина 1987, S. 57a.

<sup>40</sup> Nişanyan 2003, S. 541a; Fremdwörterbuch Duden 1992, S. 67b; Пчелкина 1987, S. 85a.

<sup>41</sup> Nişanyan 2003, S. 543b, 533b; Fremdwörterbuch Duden 1992, S. 78b; Пчелкина 1987, S. 93b.

<sup>42</sup> Nişanyan 2003, S. 544a, 535b; Fremdwörterbuch Duden 1992, S. 165a; Fremdwörterbuch 1960, S. 213a; Пчелкина 1987, S. 118b.

<sup>43</sup> Nişanyan 2003, S. 535a; Fremdwörterbuch Duden 1992, S. 162b; Пчелкина 1987, S. 111a.

<sup>44</sup> Nişanyan 2003, S. 528a; Fremdwörterbuch Duden 1992, S. 98b; Пчелкина 1987, S. 150a.

<sup>45</sup> Kluge 1999, S. 187; Nişanyan 2003, S. 542a, 528a; Fremdwörterbuch Duden 1992, S. 116a (16. yy da Almanca'ya gelmiş); Пчелкина 1987, S. 172a; Paul 1992, S. 178a.

<sup>46</sup> Nişanyan 2003, S. 544a, 535b; Fremdwörterbuch Duden 1992, S. 164a; Пчелкина 1987, S. 179a.

<sup>47</sup> Nişanyan 2003, S. 544a, 535b; Fremdwörterbuch Duden 1992, S. 187a; Пчелкина 1987, S. 145a.

<sup>48</sup> Nişanyan 2003, S. 534b; Fremdwörterbuch Duden 1992, S. 204a; Пчелкина 1987, S. 195b.

<sup>49</sup> Nişanyan 2003, S. 544b; 536a; Fremdwörterbuch Duden 1992, S. 236b; Пчелкина 1987, S. 236b.

<sup>50</sup> Nişanyan 2003, S. 544b; 536a; Fremdwörterbuch Duden 1992, S. 273b; Пчелкина 1987, S. 285a.

<sup>51</sup> Nişanyan 2003, S. 545a; Fremdwörterbuch Duden 1992, S. 284a; Пчелкина 1987, S. 298a.

<sup>52</sup> Nişanyan 2003, S. 529a; Fremdwörterbuch Duden 1992, S. 303b; Fremdwörterbuch 1960, S. 409b; Пчелкина 1987, S. 316b.

<sup>53</sup> Fremdwörterbuch Duden 1992, S. 316a; Пчелкина 1987, S. 343b.

<sup>54</sup> Paul 1960, S. 462b; Пчелкина 1987, S. 411b (1830 ilk defa İsviçre'de kullanıldı; hangi İsviçre'deki konuşulan dillerinden geldiğini belirtmemiş).

Referendum	(lat. <sup>55</sup> )	Референдум	referandum
Scholastiker	(lat./gr. <sup>56</sup> )	Схоластика	iskolastik
Tantieme	(fra. <sup>57</sup> )	Тантьема	kâr hissesi / yüzdellik
Tribunal	(lat./gr. <sup>58</sup> )	Трибунал	mahkeme
Urbanisierung	(lat./it. <sup>59</sup> )	Урбанизация	şehirlileştirme
Veto	(lat. <sup>60</sup> )	Вето	veto
Junta	(lat./span. <sup>61</sup> )	Хунта	junta
Chauvinismus	(fra. <sup>62</sup> )	Шовинизм	şovenlik / şovinizm
Evolution	(lat. <sup>63</sup> )	Эволюция	tekâmül / evolüsyon

Yukarıdaki tüm kelimeler yabancı dillerden alınmış ve şekli itibariyle tamamen Almancalaşmış ya da tatarcalaşmış ve şu anda hem Almanca hem de Qırımtatarca'da aynı manasıyla kullanılır. Lakin sadece bu sözcükler değil, diğer bölümlerden de çok örnek bulunabilir. Kökeni özellikle Almanca olan kelimeler ilerdeki misallerdir.

### 1.3.1. Yirminci yüzyılda Alman kökenli kelimeler

Yirminci yy.da az Alman kökenli kelime Rusça üzerinden Qırımtatar diline gelmiş.

- штрейкбрехер/ştreikbreher/Streikbrecher<sup>64</sup>, ilk söz parçası *Streik* İngilizce'den gelmiş, grev demek. İkinci parça Alman fiil *brechen*'den gelmiş ve kırmak/bozmak demek. Bileşik isim *grev bozan* demek. Almanya'da 1897 yılında ilk defa Hamburg şehrinde kullanılmıştı.
- блицкриг/blitskrig/Blitzkrieg<sup>65</sup> Blitskrig sözü ikinci dünya savaşından sonra Qırımtatarca'ya gelmiş. Bu kelime yıldırım harbi demek ve İngilizlerden Alman Wehrmacht'ın Polonya'ya istilâsından sonra şekil verilmiş. Bu İngiliz *lightning warfare*'in [yıldırım harbi] bir paralel yapısı.

<sup>55</sup> Nişanyan 2003, S. 542b; Fremdwörterbuch Duden 1992, S. 382a; Пчелкина 1987, S. 433a.

<sup>56</sup> Nişanyan 2003, S. 546a, 530a; Fremdwörterbuch Duden 1992, S. 403b; Пчелкина 1987, S. 482a.

<sup>57</sup> Fremdwörterbuch Duden 1992, S. 439b; Пчелкина 1987, S. 486b.

<sup>58</sup> Nişanyan 2003, S. 546a, 530a; Fremdwörterbuch Duden 1992, S. 456a; Пчелкина 1987, S. 506b.

<sup>59</sup> Nişanyan 2003, S. 531b; Усеинов 04/1992, S. 60; Fremdwörterbuch Duden 1992, S. 463b; Пчелкина 1987, S. 515b.

<sup>60</sup> Nişanyan 2003, S. 543a; Fremdwörterbuch Duden 1992, S. 468b; Пчелкина 1987, S. 101a.

<sup>61</sup> Fremdwörterbuch Duden 1992, S.217a; Fremdwörterbuch 1960, S. 283a/b; Пчелкина 1987, S. 552b.

<sup>62</sup> Fremdwörterbuch Duden 1992, S. 85a; Пчелкина 1987, S. 565a.

<sup>63</sup> Пчелкина 1987, S. 570a.

<sup>64</sup> Усеинов 02/1992, S. 21; Paul 1992, S. ; Пчелкина 1987, S. 568a

<sup>65</sup> Усеинов 02/1992, S. 4; Пчелкина 1987, S. 83b; Kluge 1999, S. 119b (blitzen < 9.yy.da birdenbire parlamak).

## 2. Semantik ve yapısına göre birkaç inceleme

### 2.1. Semantik değişmesi

Almanca dilden alınmış ve şekli itibarıyla tamamen Tatarlaşmış kelimelerin çoğu ihtisas ve meslek kelimesidir ve Rusça'da manası değişti (a) ya da Alman manalarından tek bir tanesi alıkonmuş (b).

**a)** İlk grup için örnek olarak

- бутерброд/buterbrod/Butterbrot<sup>66</sup> kelimesi zikredilebilir. Almanca Butter tereyağı ve Brot ekmek demek ve *Butterbrot* deyince insanlar bir tereyağlı ekmek dilimi demek istiyorlar. Rus, Ukrayn ve Qırım tatar dilinde ise *buterbrod* daima bir salamlı, peynirli veya kızartmalı ekmek dilimi, sandviçdir ve genelde ihtimalde salata, soğan, maydanoz ve diğer yeşillikle nazikleştirilir.
- Yukarıda söz edilen kelime Blick/blik/блик de bir farklı manasıyla kullanılır. Bugünkü Almanca'da Qırım tatarca'dakinin anlamı yoktur. Almanca sadece nazar/bakış demek.

**b)** İkinci grubun örnekleri şunlar:

- абзац/abzats/Absatz<sup>67</sup> Abzats Qırım tatar dilinde metnin fıkrası/paragrafı veya satır başı demek. Kelime satır başı da var, fakat bir fark da var. Satır başı<sup>68</sup> makaledeki satırın başı olabilir lâkin abzats satırın başı olmaz. Almanca'daki manalar:
  - metnin fıkrası/paragrafı (14 yy.);
  - ökçe (17. yy.dan itibaren);
  - satır başı (14. yy.);
  - mal sürümü/revacı (19yy.);
  - merdiven sahanlığı (14. yy.dan sonra)
- флигель/fligel/Flügel<sup>69</sup> - Kelime *Flügel*'in manaları şu: - kanat/cenah; - kuyluklu piyano; - fus/lop ve en sonunda – bir binanın cenahı/yan kısmı. Tek sonuncu manası ile Qırım tatarca'ya girmiş.
- форзац/forzats/Vorsatz<sup>70</sup> Almanca'daki farklı anlamlarından tek bir manasına gelmiş. Almanca'daki anlamı şu:
  - matbaacılıkta kitapların ilk sayfası
  - öne eklenen parça (teknik sahası);

<sup>66</sup> Мірээв / Усеинов, 2002, S. 11b; Walewski / Wedel, 2000, S. 52b; Пчелкина 1987, S. 92b; Kluge 1999, S. 148b; Paul 1992, S. 153b; (gr. bouutyron [kesilmiş inek sütün peynir kısmı] > lat. butyrum > ahd. butira > mhd. buter)

<sup>67</sup> Paul 1992, S. 10a; Пчелкина 1987, S. 7b; Walewski / Wedel, 2000, S. 602b; Kluge 1999, S. 8a

<sup>68</sup> Усеинов 11/1991, S. 32; Усеинов 04/1991, S. 15; Пчелкина 1987, S. 7b

<sup>69</sup> Мірээв / Усеинов, 2002, S. 124b; Walewski / Wedel, 2000, S. 518a; Пчелкина 1987, S. 533a; Paul 1992, S. ; Kluge 1999, S. (< 13. Jh. mhd. vlügel, ndd. vlogel, ndl. vleughel; eski İskandinavyalı: *Flygill*; *fliegen* [uçmak] 'a bağlı, *Flügel*, orta aşağı Almancası: vlogel, 14 Jh.)

<sup>70</sup> Paul 1992, S. 1009b; Усеинов 04/1992, S. 51; Пчелкина 1987, S. 536b; Усеинов 04/1992, S. 51 (mhd. vürsaz); (günümüzdeki kt. Anlamı Almanca'da 18.yy.dan itibaren kullanılmaktadır)



- hüsnüniyet/tövbe;

Sadece matbaacılıkta kullanılan manasına gelmiş. Hulâsa bu *forzats* Qırımtatar dilinde tek kitabın kapağı kitap cismiyle bağlayan karton sayfası olarak kullanılır.

- флюс/flüs/Fluss<sup>71</sup> Almanca'da ilk anlamı olarak nehir demek, ikinci manası Materialfluss yani materyel harekete getirmek (ekonomik sahasında) ve üçüncü anlamı seyelândır (tıp sahasında), fakat Qırımtatarca'da yalnız ikinci ve üçüncü manasına gelmiş. Demek ki ancak meslek dilinin anlamı var. Nehir diğer taraftan Qırımtatarca озен/ozen demek.

## 2.2. Qırımtatarca ve Almanca'nın anlamdaşının hemzamanlığı

Bazı Almanca'dan gelen kelimelerin yerinde Tatarcadaki sinonimler kullanılabilir. Alman kökenli ve Qırımtatar kelimeleri aynı zamanda kullanılır (a & b). Diğer Alman kökenli sözcüklerin yerine Tatarca sinonim yok ve bazı Almanca'dan gelen kelimelerin yerine başka yabancı bir dilden alınmış ve şekli itibarıyla tamamen Tatarlaşmış kelime kullanılır (b). Öteki kelimelerin anlamdaşı orijinal manasından yalnız bir parça izhar eder.

### (a) Almanca ve Qırımtatarca anlamdaşı

- дуршлаг/durşlag/Durchschlag<sup>72</sup> / Durchschlag Qırımtatarca'da bir sinonimi var: сюзгюч/süzgüç<sup>73</sup>, sıvı süzgeçten yapa, kalburdan geçirmek için bir mutfak edevati.
- Alman sözü фейэрверк/feierwerk/Feuerwerk<sup>74</sup> yerine фишенк<sup>75</sup> anlamdaş olarak kullanılır. *Feuer* ateş demek ve *werk* Alman sözü *werken* yani işlemek/yapmak'tan gelmiş ve birleşik isim olarak fişek eylenceleri demek.
- *циферблат/tsiferblat/Zifferblatt*<sup>76</sup> onun sinonimi къадран/qadran ile aynı zamanda kullanılmaktadır ve Türkiye Türkçesindeki gibi saat kadranı/minesi demek.
- *айсберг/aysberg/Eisberg*<sup>77</sup> Türkiye Türkçesindeki gibi *buzdağı* kelimesi ile anlamdaş olarak kullanılmaktadır (kt.: буздагъ/buzdağ).

### (b) Almanca ve başka dilden gelen anlamdaşlar

- Alman sözü ландшафт/landşaфт/Landschaft<sup>78</sup> Qırımtatarca'da пейзаж/

<sup>71</sup> Усеинов 11/1991, S. 30; Усеинов 01/1992, S. 14; Walewski / Wedel, 2000, S. 518b; Пчелкина 1987, S. 534a (med./tech.)

<sup>72</sup> Усеинов 2002, S. 222b;

<sup>73</sup> Усеинов 1994, S. 265a

<sup>74</sup> Мірээв / Усеинов, 2002, S. 124a; Пчелкина 1987, S. 522b

<sup>75</sup> Усеинов 1994, S. 322b; Мірээв / Усеинов, 2002, S. 94b; fişenk kelimesi nereden geldiği hakkında az bilinmektedir, Avusturya'lı bir kaynağa göre Osmanlıca'dan gelen fişek hâlâ Urdun Arapçası'nda var (Ababneh, Jafar/Prokosch, Erich: Ottoman Loanwords in Jordan ArabicGraz: Linguistik Araştırmaları 48, Sonbahar 1997, S. 3; online unter: <http://www-gewi.kfunigraz.ac.at/ling/cgi-bin/data/gls/artikel/48/ababneh.pdf>)

<sup>76</sup> Усеинов 1994, S. 332a; Усеинов 01/1992, S. 34

<sup>77</sup> Усеинов 01/1992, S. 18

<sup>78</sup> Paul 1992, S. 505a; Усеинов 1994, S. 176b; Мірээв / Усеинов, 2002, S. 51b; Пчелкина 1987, S. 271b

peyzaj/paysage<sup>79</sup> kelimesinin sinonimidir. *Land* [ülke/toprak] Alman isim eki *-schaft* ile landşaft yapılır ve *manzara/peyzaj* demek. Türkiye Türkçesinde de var olan Fransızca kökenli *peyzaj* Qırımatarca'da *landşaft*'in anlamdaşdır.

- Alman sözü *галстук/galstuk/Halstuch*<sup>80</sup> [boyun atkısı/şal] yerinde Fransız kelime *kravat* da kullanılmaktadır.
- Almanca *масштаб/masştab/Maßstab*<sup>81</sup> kelimesi yerinde Qırımatarca'da *мыкьяс/миqyas* sözcüğü kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesinde *mikyas* olarak kullanılır. Diğer misal: frontdaş ve cebedaş [muharip arkadaşı]

(c) *Özel sahada kullanılan Alman kökenli kelime*

Qırımatarlar ne Rusça denizcilik kelimesi *юг* [yug] ne de (Arapça kökenli) *дженюб* [cenüb] veya *кыбла*<sup>82</sup> [qıbla] kullanmaz. Qırımatarca *güney* yerine Almanca/Felemenkçe kelime *зюйд/züid/Süd*<sup>83</sup> kullanılır. Ancak yalnız bahriyecilik sahasında alışılmış.

Aynı şey coğrafyada kullanılan kelime Alman kökenli *вест/vest/West*<sup>84</sup> hakkında ifade edilebilmektedir. Sözcük *vest* coğrafya sahasında *batı* demek.

### 2.3. İsimden müştak fiil yapısı

Almanca bir isim'den Qırımatarca bir fiil olmuş mu? Evet bu tür şeylerle de karşılaşılabilir. Bu fenomen için burada iki misal getirebiliriz:

- Alman isim *Strich*'den Rus dili üzerinden *штрих/ştrih* Qırımatar fiil *штрихлемек/ştrihlemek*<sup>85</sup> [taraklamak] oldu. Rus kelime *штриховать/ştrihovat'* gibi bir paralel yapısı galiba (Alman isim + Rus isimden müştak süfiksi).
- Diğer misal: *штрафламак/ştraflamak* [cezalandırmak] ve *штурмламак/şturmlamak*<sup>86</sup> [hücum etm.]
- Türkiye Türkçesinin mürekkep fiili *fortrak yapmak/Vortrag halten*<sup>87</sup> gibi birleşik fiil şu ana kadar Qırımatar dilinde bulamadım.

### 2.4. Birleşik ismin yapısı

<sup>79</sup> Walewski / Wedel, 2000, S. 312a; Мірээв / Усеінов, 2002, S. 74b; Пчелкина 1987, S. 369b; Усеінов 04/1992, S. 58 fra.: pays [yerey/arazi] > paysage > peysaj)

<sup>80</sup> Мірээв / Усеінов, 2002, S. 51b; Paul 1992, S. 383a & 488a; Walewski / Wedel, 2000, S. 96b; Меметов 1997, S. 45; Kluge 1999, S. (Hırvatça: kroat [hırvat] > fra. cravat; rus. косынка/kosıнка veya платок/platok de kullanılmaktadır)

<sup>81</sup> Paul 1992, S. 560b; Усеінов 01/1992, S. 25; Пчелкина 1987, S. 297b; Усеінов 1994, S. 193a, 184b; Steuerwald 1990, 374a.

<sup>82</sup> Усеінов 09/1992, S. 26

<sup>83</sup> Paul 1992, S. 869b; Усеінов 2002, S. 252b; Пчелкина 1987, S. 182a; Kluge 1999, S. 808a (ahd.: sunt).

<sup>84</sup> Усеінов 09/1992, S. 6; Пчелкина 1987, S. 100b

<sup>85</sup> Усеінов 1994, S. 265a; Walewski / Wedel, 2000, S. 546b (bknz.: dipnot 122)

<sup>86</sup> Çeneli 1979, S. 41; Пчелкина 1987, S. 568b (rus fiili штурмовать [hücum etmek] bir paralel yapısı) (dt. Strafe = ceza; dt. Sturm = ttk. fırtına), bknz.: dipnot 9

<sup>87</sup> Steuerwald 1990, S. 618a

a.) Aşağıdaki örnekler Qırımatar ve Alman isimden oluşturan bileşik isim olarak zikredilebilir:

- Alman kelimesi *Grundwasser* [taban/yeraltı suyu] gibi Qırımatar *грунт сувлар/grunt suvlar*<sup>88</sup> oluşturdu. Rus dilinde de kullanılan *grunt* Qırımatarca'daki *suvlar* ile bir isim oldu.
- Qırımatar kelimesi *къол дрели/qol dreli* Türkçe el matkabı demek. *Qol* [el] ve Alman sözcük *дрель/drel/Drell(bohrer)*<sup>89</sup> [matkap] belirtsiz tamlama vasıtasıyla bileşik bir isim olarak kullanılır. Lâkin bugünkü Almanca'da kelime *drel* artık kullanılmıyor.
- Qırımatar konstrüksyon *сызгы шыфти/sızgı şıftı* işaret yazısına delâlet eder. Almanca kelime *шифт/şrift/Schrift*<sup>90</sup> [yazı] ve Qırımatar *sızgı* [] aynen belirtsiz tamlama vasıtası ile mürekkep bir isim olmuş.

b.) İki Qırımatarca olmayan isimden oluşturulan kelime de bulunur:

- *штепсель вилкасы/ştepsel vilkası*<sup>91</sup> [fiş] Alman sözü *Stöpsel* [tıkaç/tapa] ve Rus kelime *vilka* [fiş] belirtsiz tamlama vasıtasıyla birleşik bir isim olmuş. Konstrüksyon *именсель розеткасы/ştepsel rozetkası* Alman kelime *Stöpsel* ve Ruslaştırılan kelime *rozetka* ile yapılmış ve *Steckdose/priz* demek.
- Almanca söz *Fräse/freza/фреза*<sup>92</sup> Fransızca'dan gelmiş ve Rus kelime *оправка/opravka* [çerçeve] vasıtasıyla Qırımatar *фрез оправкасы/frez opravkası* [freze çerçevesi] oldu.
- *винтлер спирали/vintler spirali*<sup>93</sup> [helis vidası]

c.) Almanca'dan gelen birleşik isimler

Almanca'daki iki Alman sözcükten yapılan ve aynı anlamı ile Qırımatarca'ya gelenler şunlardır:

*масштаб/masştab/Маßstab*<sup>94</sup> [ölçek/mikyaz]; *рюкзак/rükzak/Rucksack* [arka çantası]; *маршрут/marşrut/Marschrute*<sup>95</sup> [yürüyüş güzergâhı/rotası]; *крейтмейсель/kreitsmeisel/Kreutzmeißel*<sup>96</sup> [çapraz/turnak keski], *курорт/kurort/Kurort*<sup>97</sup>

<sup>88</sup> Усеинов 1994, S. 46a; Walewski / Wedel, 2000, S. 183a; Усеинов 2002, S. 186a; Усеинов 09/1992, S. 8; Kluge 1999, S. 341a; Paul 1992, S. 373 (g. \*grundu-> ahd/mhd. grunt [toprak/yer])

<sup>89</sup> Усеинов 2002, S. 222a; Пчелкина 1987, S. 175b (pnömatik veya elektrik delme makinesi)

<sup>90</sup> Усеинов 1994, S. 364b; Усеинов 11/1991, S. 51; Усеинов 01/1992, S. 15; Пчелкина 1987, S. 566b; Paul 1992, S. (ahd.: scrift, mhd.: schrift; almanca fiil schreiben [yazmak]'a bağlı; *Gift* [hediye/bahş] – *geben* [vermek] gibi; lat. *scriptum* ismi etkisi olmuş)

<sup>91</sup> Усеинов 01/1992, S. 4 &11; Kluge 1999, 798b (gr. styppe > lat. stüpa [kıtık] > 17.yy. nd. stopfen [tıkamak]).

<sup>92</sup> Усеинов 01/1992, S. 14, 4, 9

<sup>93</sup> Усеинов 01/1992, S. 12; Walewski / Wedel, 2000, S. 65a, 1006a; Усеинов 1994, S. 70b

<sup>94</sup> Усеинов 09/1992, S. 15; Kluge 1999, S. 543a; Paul 1992, S. 560a/b; Пчелкина 1987, S. 297b; Усеинов 04/1992, S. 7; Усеинов 01/1992, S. 25.

<sup>95</sup> Калітiч / Куриленко / Нечволода 2003, s. 62b; Мірээв / Усеинов, 2002, S. 58a; Пчелкина 1987, S. 296b (dt.: Marsch [marş/yürüyüş] + fr. route [rota/yol])

<sup>96</sup> Усеинов 01/1992, S. 7; Пчелкина 1987, S. 259b,

[kaplıca/ilçalar yeri]; лейтмотив/leitmotiv/Leitmotiv<sup>98</sup> [laytmotif (müzik ve edebiyat)], бухгалтер/buhgalter/Buchhalter<sup>99</sup> [muhasip], спортзал/sportzal/Sportsaal<sup>100</sup> [spor salonu], штангенциркуль/ştangentsirkul/Stangenzirkel<sup>101</sup> [sırtık pergeli], фальцгебель/faltsgebel/Falzhebel<sup>102</sup> [kıvrım kolu], фальцмейсель/faltsmeisel/Falzmeißel<sup>103</sup> [kup papu].

Aşağıdaki kelimeler de Almanca'dan Qırımtatarca'ya gelmiştir:

бинт/bint/Binde<sup>104</sup> [bağ/bandaj], горн/gorn/Horn<sup>105</sup> [boru], зал/zal/Saal<sup>106</sup> [büyük salon], кернер/kerner/Körner<sup>107</sup> [tanelemek için bir alet], кнопка/кнопка<Кнопф<sup>108</sup> [düğme], клемма/klemma/Klemme<sup>109</sup> [kıskaç], кран/kran/Kran<sup>110</sup> [vinç/kran]; линза/linza/Linse<sup>111</sup> [adese], лип/lip/Lippe [dudak], прес/pres/Presse<sup>112</sup> [basın/matbuat], пудель/pudel/Pudel<sup>113</sup> [kaniş köpeği]; Rakete<sup>114</sup> [roket/füze/havaî fişek], ринг/ring/Ring<sup>115</sup> [sprt: ring]; стеллаж/stellaj/Stellage<sup>116</sup> [raflar]; текст/tekst/Text<sup>117</sup> [makale/metin], торт/tort/Torte<sup>118</sup> [turta]; ширма/şirma/Schirm [ekran];

<sup>97</sup> Мірээв / Усеінов, 2002, S. 101b; Walewski / Wedel, 2000, S. 207b; Пчелкина 1987, S. 267b.

<sup>98</sup> Paul 1992, S. 526a; Усеінов 04/1992, S. 57; Усеінов 11/1991, S. 6; Пчелкина 1987, S. 275a;

<sup>99</sup> Мірээв / Усеінов, 2002, S. 12a; Paul 1992, S. (almanca bir paralel yapısı: it. *tenere i libri/die Bücher halten [kitap tutmak]*), 16. Jh.)

<sup>100</sup> Paul 1992, S. 707; Усеінов 04/1992, S. 45

<sup>101</sup> Усеінов 01/1992, S. 34

<sup>102</sup> Усеінов 01/1992, S. 14.

<sup>103</sup> Усеінов 01/1992, S. 14.

<sup>104</sup> Усеінов 09/1992, S. 50;

<sup>105</sup> Мірээв / Усеінов, 2002, S. 19b; Walewski / Wedel, 2000, S. 103a; Пчелкина 1987, S. 140a (Mus.)

<sup>106</sup> Paul 1992, S. 707a; Усеінов 1994, S. 97a; Мірээв / Усеінов, 2002, S. 32b; Walewski / Wedel, 2000, S. 147a; Kluge 1999, S. 698a (g.: salr > slav. село/selo [tarla, köy] ve Litvanca sala [köy] ile bağlantı var).

<sup>107</sup> Усеінов 01/1992, S. 6

<sup>108</sup> Мірээв / Усеінов, 2002, S. 48a; Пчелкина 1987, S. 232a; Paul 1992, S. (ahd., mhd. Кнопф; ndl. Knoor, nd. Knop, bat. Knob > + slav. fem.)

<sup>109</sup> Усеінов 01/1992, S. 6, S. 24; Kluge 1999, S. 448b; Paul 1992, S. 463a (mhd. fiil klemmen [sıkıştırmak]'tan bir isim; bu isim 1691'dan kullanılmaktadır)

<sup>110</sup> Меметов 1997, S. 45; Пчелкина 1987, S. 258b.

<sup>111</sup> Мірээв / Усеінов, 2002, S. 55b; Пчелкина 1987, S. 280a; Walewski / Wedel, 2000, S. 536b (Kırım'da be kuru sebze mecimek değil, küçük kuru fasulyedir)

<sup>112</sup> Мірээв / Усеінов, 2002, S. 91b; Kluge 1999, S. 646b; Paul 1992, S. 663b (yalnız pres-büro ve pres-konferentsiya gibi birleşmiş kelimeler içinde kullanılmaktadır; tek olarak pres de matbuat demek), (8yy.>ahd. p(f)ressa>mhd. presse).

<sup>113</sup> Мірээв / Усеінов, 2002, S. 93; Пчелкина 1987, S. 410a; Kluge 1999, S. 654a; Paul 1992, S. 670a

<sup>114</sup> Преображенский 1959, S. 898b; Меметов 1997, S. 45; Paul 1992, S. 676b; Kluge 1999, S. 665a (mhd. Rocken/Spinnrocken [öreke] > it.: Rocca'ya bir Diminutivum [örekecik gibi], fra. roquette/it. rochetto > 16.yy. dt. rogettlzeug/Racketlein >dt. Rakete)

<sup>115</sup> Paul 1992, S. 696b; Kluge 1999, S. 678b (<8.Jh. mhd. rinc, < ahd. (h)ring, < g. \*hrenga).

<sup>116</sup> Kluge 1999, S. 792b; Paul 1992, S. 847b; Пчелкина 1987, S. 472a (16.yy. ilk defa kul., roman -age eki ile)

<sup>117</sup> Paul 1992, S. 885a; Усеінов 04/1992, S. 47 (lat. textus > mhd. text).

<sup>118</sup> Kluge 1999, S. 829b; Paul 1992, S. 892/893; Пчелкина 1987, S. 500b; Мірээв / Усеінов,

шпатель/şpatel/Spatel<sup>119</sup> [mala], штифт/ştift/Stift<sup>120</sup> [ergo/pin], штрих/ştrih/Strich<sup>121</sup> [çizgi].

Buna karşı Memetov'un kitabında Almanca'dan gelmiş denilen kelimelerden Polizei<sup>122</sup> ve Orden<sup>123</sup> ise Almanca kökenli değildir. Onlar latin ve grek kökenli kelimelerdir ve Almanca ve Rusça üzerinden Qırımtatarca'ya gelmektedir. Aynı şeyler Useynov/Ganieva/Seydametova'nın kitabındaki *polismeister*<sup>124</sup> [polis memuru], роль/rol/Rolle<sup>125</sup> [yuvgu/merdane] ve *şompul* kelimeleri hakkında da söylenebilmektedir. Bunlar Rus kökenli değildir, lâkin Almanca, Latince veya Grek kökenli kelimelerdir ve Almanca ve Rusça üzerinden Qırımtatarca'ya gelmektedir.

### 2.5. Almanca'dan gelmiş özel isimler

Эмиль, Эмиле, Эмилия/Emil, Emilie; Эмма/Emma; Эрвин/Erwin; Эрнес(т)/Ern(e)st; Гарри/Harry; Дидмар/Dietmar; Роллан, Ролан/Roland; Сабина/Sabine; Сузанна, Сусанна, Сусана/Susann(e) gibi özel isimler Türk dillerinde genelde kullanılmaz<sup>126</sup>. Qırımtatar halkı Almanca'dan ya da Almanca üzerinden gelen bu isimleri kullanmaktadır.

### 3. Almanca'daki Türk kökenli kelimeler

Almanca'daki Tatarca kökenli kelimeler hakkında ne yazık ki konuşmak mümkün değildir. Çünkü Tatarcadan Almanca'ya kelime hiç gelmemiştir. Daha açık bir ifadeyle bu araştırma yapılırken Alman dilinde bulunan Qırımtatarca kökenli kelimelere rastlanmamıştır. Ancak eskiden Türk Osmanlı dilinden gelen ve hem Qırımtatar hem de umumî Türk tasvirî kelimeler Almanca'da kalmış. Bu kelimeler hakkında bazı ilginç semantik ve fonetik değişimi tanınmıştır. Şimdi bu fenomeni resimleyen ve manası ile kaynağını anlatan birkaç örnek.

Almanca'da var olan Arapça kökenli kelime: Kadi/kadı<sup>127</sup>, Kaffee/kahve<sup>128</sup>,

2002, S. 115a (lat. torquere [dönmek] > 15.yy. it. torta > fra./ndl./nd. tarte > torte)

<sup>119</sup> Мірээв / Усеинов, 2002, S. 133b; Пчелкина 1987, S. 565b (Qırımtatarca'da hem tıbbî hem de el zanaatı sahasında kullanılmıştır)

<sup>120</sup> Усеинов 01/1992, S. 16; Пчелкина 1987, S. 568a

<sup>121</sup> Kluge 1999, S. 802a; Paul 1992, S. 863a; Пчелкина 1987, S. 568b (10.Jh. mhd. strich, < ahd. strih; g. ve got. striks, streichen [boyamak] fiiliden bir isim)

<sup>122</sup> Paul 1992, S. 659; Kluge 1999, S. 639b; Преображенский 1959, S. 813b; Memetov 1997, S. 45 (gr. πολιτεια > politia > dt. Polizei [politsai] > ukr. поліція > rus. Полиция [politsiya] > kt. Полиция/politsiya).

<sup>123</sup> Paul 1992, S. 632b; Kluge 1999, S. 603b; Преображенский 1959, S. 657a; Memetov 1997, S. 45 (lat.: ordo / ordin(is)-em > ahd. ordina > mhd./dt.: orden).

<sup>124</sup> Преображенский 1959, S. 813b; Усеинов/Ганиева/Сейдаметова 2001, S. 142; (dt. polizeimeister > полицеимейстер > „küçükruşası“: полицейный [politseinik] > kt. полицмейстер/polismeister gelmiş)

<sup>125</sup> Пчелкина 1987, S. 437a; Усеинов/Ганиева/Сейдаметова 2001, S. 142; Усеинов 09/1992, S. 46;

<sup>126</sup> Усеинов 06/1992

<sup>127</sup> Kluge 1999, S. 417b (ar. qāĀī > ttk. va. kadı > dt. Kadi; Almanca hâkim demek)

<sup>128</sup> Мірээв / Усеинов, 2002, S. 45a, 46a & 51a; Kluge 1999, S. 416b (17. yy. da Arapça'dan

Sofa/sofa<sup>129</sup>, Kismet/kısmet<sup>130</sup>.

Almanca'da var olan Farsça kökenli kelime: Basar/pazar<sup>131</sup>, Diwan/divan<sup>132</sup>, Kiosk/köşk

Almanca'da var olan Türkçe kökenli kelime: Jogurt/yoğurt<sup>133</sup>, Horde/ordu, Tulpe/lâle, Dolmetscher/ dilmaç.

Dolmetscher, Kiosk, Horde ve Tulpe kelimesinin etimolojisi hakkında bir kaç izah:

- Dolmetscher<sup>134</sup> ttk. va. dilmaç – kt. тильмач [til'maç], ru. va. толмач [tol'maç]; til eski Türkçe'de zaten dil idi. Suffix –maç ve onun eksik olan sesli uyumu etimolojist Kluge'ye göre bir alınmaya işaret edilmiş. Ona göre Anadolu'da olan Mitanni-dilinde milâttan evvelki 15. yy.da kavram *talami* tilmaç/tercümen olarak şahadet edilmekteydi. Lâkin Türklerin yani Selçukların Anadolu'ya varacağına 2500 seneden fazla geçti! *Dolmetsch* kelimesi Paul'a ve Kluge'ye göre 13. yy.da Macar sözcük *tolmács* veya Rus kelime толмач üzerine Türk dilinden orta yüksek Almanca'ya girdi (mhd.: *tolmetsche/tulmetsche*). Bu isimden bir fiil oluşturuldu ve sözcük *Dolmetscher*'in 13./14. yy.daki esası idi.
- Horde ttk. *ordu*<sup>135</sup> - kt.: орду [ordu]; Alman bilimci Kluge'nin Etimoloji Lugatına göre bu söz 15.yy.da Tatar dilinden alınmış. Bugünkü Alman manası *sürü/derintidir*, eski Alman anlamı diğer taraftan *konup göçen Tatar* imiş. Onbeşinci yüzyılda Tatar kelime urdu/ordu Lehçe horda üzerine Almanca'ya gelmiş. Paul Etimolojik Sözlüğü'ne göre de bu sözcük aslen Tatarca'dır.
- Kiosk<sup>136</sup> Bu kelime yüksek Almanca *küçük satış yeri/kulübü* olarak kullanılmaktadır. Onsekizinci yüzyılda Türkçe'den Fransızca'ya alınmış. Fars kökenli köşk Fransız kiosque üzerinden Alman diline gelmiş.
- Tulpe kelime Türkçe lâle demek ve bu çiçeğin kökleri gerçekten Kırım

---

osmanlıca üzerine gelmiş; ar. qā'wa > ttk./osm. Kahve > it. caffè > fra. Café > dt. Kaffee)

<sup>129</sup> Мірээв / Усеінов, 2002, S. 113a; Мустафаев / Щербинин 1972, S. 782b (semantik değişmesi: Almanca ve Rusça'da *Sofa* bir *divandır*; Türkçe'de bir *divan/peyke/kanape/vestibül/dehliş/teras olabilir*; lâkin Qırımtatarca'da yalnız bir teras/mastabalı verandadır); Пчелкина 1987, S. 465b (ar. Divān > fra.; osm./kt. > dt.?)

<sup>130</sup> Kluge 1999, S. 444a (ar. qısmah [tahsis edilen şey]; 19.yy.da gelmiş)

<sup>131</sup> Eren 1999, S. 326/327; Kluge 1999, S. 83b; Nişanyan 2003, S. 351b (eskifarsça/pahlavi: vahācāra [alışveriş] > pers. bāzār; assimiliertes Exotismus [benzeşen egzotizm])

<sup>132</sup> Усеінов 2002, S. 212b; Kluge 1999, S. 186b (pers. dēvān > divān; eski manası: yazmak; 18.yy.dan Almanca'da)

<sup>133</sup> Kluge 1999, S. 411b (20. yy.da Almanca'ya gelmiş), Paul 1992, S. 440a (1915: bulgar kesilmiş süt).

<sup>134</sup> Tomenendal 2000, S. 17; Усеінов 1994, S. 293a; Walewski / Wedel, 2000, S. 485a; Paul 1992, S. 178a; Räsänen 1969/71, S. 478a; Kluge 1999, S. 188

<sup>135</sup> Усеінов 1994, S. 219a; Paul 1992, S. 428a; Räsänen 1969/71, S. 364b; Преображенский 1959, S. 657a; Kluge 1999, S. 383a

<sup>136</sup> Räsänen 1969/71, S. 294a; Eren 1999, S. 262b; Kluge 1999, S. 442b; Paul 1992, S. 485a.

yarınmasında idi<sup>137</sup>. 15. yüzyılda Türk bir elyazısında sözü edilen çiçek Türkler'den İstanbul'a getirilmiştir. Avusturya'nın elçisi Ghislai de Busbeq bu Türk çiçeği 1550lerinde İstanbul'dan Viyana'ya götürmüş. Dini sebeplerden Holanda'ya kaçan Carolus Clusius Viyana'da nebatat ilmini kurmuştur. O tulip/lâle'yi Hollanda'ya getirdi ve Alman adı *Tulpe* 1578'de Hollandaca *tulipa* kelimesinden alınmış. Bir tür lâle bir turbana<sup>138</sup> benziyormuş. Bunun için Avrupalılar tulipa adlandırmıştır. (Farsça dulband > Türkçe tülbent > it. tulipano > hol. tulipa ; lat. Tulipa Turcarum)

- Schaschlik/şaşlık/шашлык [ttk.: şiş kebabı]<sup>139</sup>

### 3.1. Almanca'daki Türk etnonimleri ve onların semantik değişirmesi

- Kasack [kazak]<sup>140</sup> Kazak kelimesi günümüz Almancasında havadar, dize kadar uzanan bir boydaki bayan bluzuna denilir. Kazak halkının adından gelmiştir. Eskiden süvari gömleği anlamında kullanılan kazak sözcüğü bugün için vücudun üst kısmına giyilen örme giyeceği ifade etmektedir. Kazak kelimesinin yaklaşık onaltıncı yy.da *kazak* Fransızca'daki *casaque* sözcüğünden aynı biçimde alınarak Almanca'ya yerleştiği tahmin edilmektedir. Esasen *kazak* serbest, hür insanı ifade etmektedir. Bu mana Ukrayna ve Rusça'da da aynı anlamı ifade ediyordu. Kozaklar 14./15. yy.da Kazak sözcüğü feodal ağaların serbest bıraktıkları ya da kaçarak kölelikten kurtulan Tatarlar için kullanılmıştır. Özgürlüğüne kavuşan bu Tatarlar hem Ukrayna'nın hem de Rusya'nın o dönemde ünlü atlı savaşçıları oldular. Dolayısıyla bir fenomene akıl ermez. Özellikle Ukrayna ve Rusya'daki milliyetçi esasen Tatar kökenli Kazaklar Qırım tatarlarını düşmanca görmektedirler. Yukarıdaki anlamlarının dışında, Kazak sözcüğü günümüz Türkiye'sinde eşinden korkmayan, yine halk dilindeki söyleyişle „kılıbık olmayan“ kişiyi ifade etmektedir.

Korzak ise aslen bir Türk kelime olduğu halde bu söz kazak'tan gelmiyor. Korzak/корзак Rusça ve Qırım tatarca küçük çöl tilkisi demektir<sup>141</sup>.

- *Tatar*<sup>142</sup> - Etnolojik olarak tatar sözcüğü Duden lügatında öncelikle Orta ve

<sup>137</sup> Tomenendal 2000, S. 19/20; Kluge 1999, S. 840a & 841b; Paul 1992, S. 913b; Мірээв / Усеінов 2002, S. 117b (ne alaylı: Kırım'da gündümüzdeki Ukrayna lâle тюльпан/tyulpan demek ve bu adı Avrupa üzerine, alınmıştır, yani lâlenin memleketten değil) <http://www.etymonline.com/t8etym.htm> (oradaki kaynaklara göre lâle çiçeği ilk defa 1559 Alman Johann Heinrich Herwart'ın Augsburg şehrindeki bahçede yetiştirilmiştir); bknz.: Pavord, Anne *Die Tulpe - Eine Kulturgeschichte* [Lâle – bir Kültür tarihi] Frankfurt a.M.: Insel, 2003, 220 S.

<sup>138</sup> paul 1992, S. 913b (farsça/türkçe dulband, tülbent > 17.yy.in tulipan/Tulban[t] oldu).

<sup>139</sup> Steuerwald 1990, S. 464a; *Kırım – toplumsal siyasal kültürel tarihi dergisi* No. 1(2)/01Şimferopol 2002 S. 68

<sup>140</sup> Steuerwald 1990, S. 322b; Steuerwald 1988, S. 508; Paul 1992, S. 450b; Microsoft Encarta Enzyklopädie 2002, Мірээв / Усеінов, 2002, S. 48a; Duden 1992, S. 399b (türkische dreiviertellange Bluse)

<sup>141</sup> Duden 1978, Bd. 4: Kam-N, S. 1562a.

<sup>142</sup> Steuerwald 1988, S. 391b, 488a; Steuerwald 1990, S. 129a; Microsoft Encarta Enzyklopädie 2002; Almanya'da Tatar/Schabefleisch'in yağ miktarı bile kanunludur: (6% dan fazla yağ yasaktır).

- Güney Rusya ile Ukrayna'da yaşayan karışık Türk halkını ifade eder<sup>143</sup>.
- İkinci anlamı ise bambaşka sahada bulunabilir. Bu mana Alman mutfak kültüründe sığır çiğ kıyması ile çiğ yumurta ve baharat oluşan bir yemeği ifade etmektedir. Kıymalı manası tüm orta Avrupa'da olan dillerde kullanılışı Moğolların Batu Han'ın 1240/41 yıllarındaki atılışları ile bağlı olduğu rivayet edilmektedir. Birkaç Avrupa dilinde Tatar kelimesi kesen kıyan sözcüğüyle bağlantılı olacağı düşünüldü. Tatar sözcüğünde vurgulu ve baskılı söylenen R-harfli atlı savaşı ve yunancadaki cehennem anlamına gelen kelime ile birlikte düşünüldü. O zamandan bu yana her iki form da Alman yemek dilinde karışık olarak içinde kullanılmaktadır. Tatarların kesmek doğramak biçimindeki çağrışımı çoktan beri sona ermişti. Bu kavram Alman mutfağında lezzetlilik ifadesi olarak yerleşti. Örneğin Lachs-Tatar [som balığı tatarı], Artischocken-Tatar [enginar tatarı], Tatar vom Steinbutt [kalkan balığı tatarı], Tatar vom Rind [dana tatarı], Beefsteak Tatar [bifteke tatarı] veya Matjes-Tatar [rina balığı tatarı] yemeği yiyebilmektedir (resim 1).
    - Almanya'da çok sevilen bir peynir Tatar adlı tazı peyniridir. Lâkin bu Tatar peyniri Fransa'da imal edilip Almanya'ya ithal edilmektedir (resim 2).
    - Aynı şekilde Alman mutfağında çeşitli buğday türlerini bir ifade eden sözcüklerde Tatar kelimesi de kullanıldığı görülmektedir. Örneğin Echter Buchweizen (lat. Fagopyrum esculentum) Türkiye'de karabuğday denilen ve Tatarischer Buchweizen (lat. Fagopyrum tataricum) Türkiye'de hint Buğday denilen bitki var<sup>144</sup>. Karabuğday çoğunlukla Hazar Denizinin kıyılarından ve Amur nehri civarından yetişen buğdayın adıdır ve yaklaşık 14. yy.da Avrupa'ya getirilmiştir. Almanya'da Tatar buğday olan Türkiye'nin Hint buğdayı tarihsel kökeni Sibiriya'ya dayanmaktadır. Bu Hint buğdayının tırtıllı sağlam yapısı var idi.
    - Diğer misal: Tatarennachricht<sup>145</sup> [tatar haberi] kelimesi rivayet, kara söyleni bir haber yada anî karahaber olarak kullanılmaktadır.
  - türken<sup>146</sup> / getürkt. Fiil türken Almanca 'sahtekârlık etmek/tahrif etmek' yani bir şey yapar gibi görünmek olarak kullanılır ve düzenli çekilen fiil olarak kullanmak mümkündür (ich türke, du türkst, er/sie/es türkt, wir türken, ihr türkt, sie türken). 'getürkt' kelimesi de var. Bu kelimenin Türkçe karşılığını şöyle açıklayabiliriz: 'Kandırmak, aldatmak, yanıltmak,

bknz.: <http://www.hofa-suew.de/lexikon/2000h%20Lexikon%20Texte.htm>; Duden 1992, S. 731b

<sup>143</sup> Chalikow 1988, S. 17-19.

<sup>144</sup> Almanca da sahte buğday demek. Eng.: Tartary Buckwheat, fr.: Sarrasin de Tartarie, pl.: Gryka tatarka, çek: Pohanka tatarka, sorb.: Njepraw hejduška, Danca: Tatarisk Boghvede; rus.: гречиха татарская.

<sup>145</sup> Kluge 1999, S. 816b; Steuerwald 1990, S. 530.

<sup>146</sup> Kluge 1999, S. 841b; Duden 1992, S. 757a; Duden Bd. 11 „Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten“ 1992, S. 742b; bkz.: Kırkkanat, Mine G.: *Türk işi şah mat!* Internet'te: [http://www.radikal.com.tr/veriler/2004/05/09/haber\\_115823.php](http://www.radikal.com.tr/veriler/2004/05/09/haber_115823.php) [9.5.2004]; Kluge 1999, S. 841b;



uydurmak, saptırmak veya tuzak kurmak'. Kısaca Almanca'da, işin içine kurnazlığı, manüplasyon, yasa ve kuralın arkasına dolanıp puan alma girince kullanılır. Türken fiili hakkında farklı manasını anlatan tarih var:

**a)** Duden'e göre türken fiili Alman gündelik konuşulan dilinde bir darbimeselden gelmiş. Bu deyim *'einen Türken bauen'* yani *bir Türk inşaa etmek* demek ve karışık menşe fikri mudiri rivayet etmektedir. Bu deyim Osmanlı İmparatorluğu çağında Avusturyalı ve Alman ordusundan yürütülen manevreden gelmiş. Bu manevralarda inşaa edilen ve yapmacık düşman olan Türklere karşı savaşılmış. Günlük kullanılan dili içeren bir sözlükte benzer anlamı ifade etmektedir: Muhtemelen Berlin şehrinin çevresindeki Tempelhofer Feldmark'ta [Tempelhof çiftliği] bir Türk mezarlığı vardı. Bu alanda 19. yyın birinci yarısında manevra amacıyla yararlanıldığı söylenmektedir. İsviçre Almancasında kullanılan şekli *türgg* ise manevra demektir.

**b)** İngiltere'nin *Oxford English Dictionary*'deki "türk" kelimesini anlatan faktlar şu: Bin beş yüz altmış dokuzuncu yıldan beri kaynaklarda bir "human figure at which to practise shooting" demek „*insan kuklasına ateş etmek*“ tevsik edilmektedir. O zamanki „türk“ *hedef levhası* olarak kullanılmıştır<sup>147</sup>.

**c)** Alman filolojisinin kurucuları olan Jakob ile Wilhelm Grimm ise diğer bir anlatı veriyorlardı. Onların 19. yy.da (1854-1862) hazırladıkları *Deutsches Wörterbuch*'a göre *türken* fiilinde maliyecilikten gelen bir anlamı ifade etmektedir. Bu lugatın 1961inci sayıda ilk defa türken fiili tanımlanıyordu. Ona göre türken sözcüğü yirminci yüzyılın başından kullanılmaktadır ve şöyle gelişti: Osmanlılardan çok korkan Alman halkıdan alınan Türk vergisi Alman derebeylik memleket savunması için değil kendi eğlenceleri için bu vergi parasını verdiler. Demek ki bu vergi „*getürkt*“ idi.

**d)** Macar şehri Pozsony asıllı Baron Farkas von Kempelen (1734-1804), Avusturya Kraliçesi Maria Theresa'nın maiyetinde bir dâhiydi. 1769 yılında Fransız bir sihirbaz, mekanik satranç gösterisiyle saray erkânının hayranlığını kazanınca, dudak büküp: "Ben daha iyisini yaparım!" dedi. Baron Kempelen'in bir yıl sonra Viyana Sarayı'nda kraliçeye takdim ettiği makine, kaftanı ve sarığıyla, gerçek boyutlarda bir Osmanlı robotu olup, satranç oynuyordu.

Üstelik Türk adı verilen otomat, ustası Baron Kempelen'in makinenin içine monte ettiği bir mekanizma sayesinde birkaç kelime konuşabiliyormuş, ama Almanca. Örneğin, oyunu bitiren son hamlesini yaparken, 'Şah!' değil de, 'Schach!' diyormuş. Milletimizin adını taşıyan tarihin ilk satranç robotu 1807 yılında Viyana Sarayı'nda, Avusturya'yı savaş meydanında dize

<sup>147</sup> bknz.: <http://faql.de/etymologie.html#tuerken>

getiren Fransız Napolyon Bonapart'ı satranç masasında, Almanca 'Schach!' diyerek yendi.

Fakas von Kempelen, satranç makinesi Türkler Viyana Sarayı'nı fethettikten sonra Avrupa turnesine çıktı. Alman sosyetesinin hayranlığını kazandı, Paris ve Londra'da satranç turnuvaları tertiplede. Rakip dayanmayan Türk'ün nasıl çalıştığını kimse anlayamıyordu. Satranç masasının içinde gerçek bir oyuncu olduğundan kuşkulananlar vardı, ancak kapağını kaldırdıklarında kimseyi bulamıyorlardı. Türk giysili robotun içine bir çüce yerleştirildiğine inananlar, kaftanın altında salt çarklarla işleyen bir mekanik aksamla karşılaşıncı, iyice apışıyorlardı. Makinenin sırrını çözemeyip, Türkün doğaüstü güçlerle çalıştırıldığını düşünenler bile oldu.

e) Kuzey-Baltık-Denizi Kanalının 21.06.1895'te olan açılışına Kayser II. Wilhelm bir çok yabancı diplomat ve elçileri *Deutschland* adlı fregata davet etti. Her ülkenin millî marşı çalınmış. Yalnız Osmanlı marşını kimse bilmiyordu. Ne utandırıcı! Türk elçisi gelince Almanca bir çocuk şarkısı çalıyorlardı. Kayser II. Wilhelm Türk millî marşını tanımazdı ve Türk misafirler Alman geleneği olarak marş çalınacağını da bilemez idi. Bunun için kimse bu aldatılmanın farkına varmadı. Öylesi orkestra şefi takrir olarak söylebilirdi: Hem Türkler hem de Alman Kayser memnunivettidir; marşı biz türkliyorduk!<sup>148</sup>.

f) Avusturya'nın Steiermark adlı bölgesindeki Riegersburg kalesi hakkında bir anekdot var: Kaleye saldıran Osmanlı Türk'ün geldiğinde Türk'e benzeyen kuklalar uzaktan görülen kalenin duvarlarına plaselenilmiş. Kaleden geçen Osmanlı Türk ordusunun düşünüş hatası yapacağını ümit eden kale sahibi öyle kalesi Riegersburg Türk ordusundan savunacaktı. Çünkü bu kale artık başka Türk batalyondan işgal edilmesi düşenerek yoluna devam etmesi istenilmiştir. Oradaki kaleyi Türk kukla plaselenime dolayı işgal edip etmediğini daha araştırmamış<sup>149</sup>.

**Kısa bir sonuç olarak görünür ki:** Bilimsel ve halkçı etimolojiler meydana çıkmıştır. Ancak ne olursa olsun, tüm anlatılar içinde hiç Türkler değil, yalnız Alman veya Avrupalı insanlar bir şeyi türküyorlardı, yani yapar gibi görünmektedir. İşte bakınız *türken* fiilinin manası ve yapısı iptidaî Almandır ve Türkler'den fazla Almanlar'ın hissiyatı hakkında anlatmaktadır.

- Alman kelime *türkis* bir renk ve aynı isimle taşın adıdır. İlk defa olarak Türkiye'de bulunan ve oradan getirilen bir cevherdir. Hem Türkiye'de firuze yada türkuvaz denilen cevher hem de türkuvaz/boncuk mavisi renki Fransızca'da turquoise [türk] Almanca ise türkis şekli yerleşmiştir (mhd. turkīs/turkoys > dt. *türkis*<sup>150</sup>).

<sup>148</sup> bkz: <http://www.amazon.de/exec/obidos/ASIN/3593366770/conradhorst0b-21>.

<sup>149</sup> bkz: [http://www.etymologie.info/~e/t/\\_tr-ismen\\_.html](http://www.etymologie.info/~e/t/_tr-ismen_.html)

<sup>150</sup> Kluge 1999, S. 842a; Paul 1992, S. 912b (eski fransızca turcois > mhd. turkoys)

- Türkensattel<sup>151</sup> [türk eyeri]- Almanca'da bu kelime anatomi sahasında bir tepe, yani kafatasının kemiği için kullanılmaktadır (lat.: sella turcica).
- Şu Alman soyadları Türk eszlâflar'dan alıştırmışlar: Tuerck, Türk, Türcke, Turck, Türk, Tureck, Turek<sup>152</sup>, Tureke, Turko, Tureke, Turczyk, Turczniski, Turke, Turker, Tater, Taterczynskie, Taterka v.s. v.b.

### 3.2. Toponimi:

Taterberg (Tatarenberg/Tatar dağı) Almanya'daki Saksonya-Anhalt eyaletinin Altmarm bölgesinde ve bir tepede kurulmuş bulunan bir köyün adı Taterberg yani Tatar dağıdır. Rivayete göre Tatarlar gelerek bu yöreyi çok beğendiler ve yılın belli aylarını burada geçirdiler. Ancak, bu doğudan gelen insanların gerçekten Tatar olup olmadıkları tartışmalıdır. Çünkü bu insanlar Moğol, Çingene ya da Slav ırkından insanlar olma ihtimali de bulunmaktadır.

Genelde Almanca konuşulan ülkelerin toponimisinde Osmanlıcada çok sayıda Türk kelimesi bulunan isimlere rastlanmaktadır. Bunların şehir, köy, kasaba, çeşme ve sokak isimleri olduğu görülmektedir. Özellikle 1683 yılında Kara Mustafa Paşa'nın Viyana'yı muhasara ettiğinden itibaren Türk toponimi kelimeleri kalmıştır. Örneğin: Türkschanzenstrasse; Türkengasse; Türkschanzenpark, Türkenbrunnen, Türkenstrasse.

### 3.3. Özet:

Özet olarak öncelikle şunu söylebiliriz: Qırımtatarca ile Almanca arasındaki sözcük ilişkisinde ağırlık tek yönlüdür. Rusça ve Ukraynca'da teknik, el zanaatları hakkında çok sayıda kelime bulunmasına rağmen, Almanca kelime hazinesinde spesifik bir Qırımtatarca sözcüğe rastlanmamaktadır. Bu arada Almanca'da semantik bakımdan az veya çok değişime uğramış genel Türkçe ve Osmanlı Türkçesi kelime mevcuttur. Bunun yanında öncelikle şu problemi gündemde tutmak gerektiği, çünkü yeterince araştırılmadığı kanaatindeyim. Problemin bu yönü yukarıda Qırımtatarca'da çok sayıda olduğu söylenen kelimelerin aktif olarak kullanılıp kullanılmadıklarının araştırılması gerekmektedir. Böyle bir araştırma mutlaka bir alan araştırması (survey/feldforschung) olmalıdır ve bu araştırmadaki sözlüklerle sınırlı tutulmamalı, bu alanda yazılmış tüm sözlükler titizlikle taranmalıdır. Bu şekilde yapılacak sistemli ve karşılaştırmalı bir çalışmanın ilginç ve ilginç olduğu kadar da çok zahmet gerektiren bir çalışma olacağı hesaba katılmalıdır. Kanaatime göre, bu türden analizlerin ve karşılaştırmalı alan araştırmalarının Almanca ile diğer diller – örneğin Hint-Avrupaî (İndo-Öropeen) olarak Slav, Grek, Latin ve Roman kökenli diller ile Altay kolu kökenli olarak Qırımtatar dil – arasında da yapılmalıdır.

<sup>151</sup> [http://www.ffh.de/ffh2002/www/programm/guten\\_morgen\\_hessen/seite009.phtml](http://www.ffh.de/ffh2002/www/programm/guten_morgen_hessen/seite009.phtml)

<sup>152</sup> Turek/Tureck slovak / çek dilinden gelmiş.

### 3.3.1. Fotoğraflar:



Resim 1 Dana kıymalı Tatar



Resim 2 Tatar, taze Fransız peyniri

#### Abbreviaturen / kısaltmalar:

- ahd. - althochdeutsch (Eski Yüksek Almanca) [8.Jh. – 1050 u.Z.]  
 ar. - arabisch (Arapça)  
 atü. - alttürkisch (eski Türkçe/alaturka)  
 dt. - deutsch (Yüksek Almanca)  
 eng. - englisch (İngilizce)  
 fra. - französisch (Fransızca)  
 g. - gem. german. (umumî cermence)  
 got. - gotisch (gotik dili)  
 gr. - griechisch (Yunanca/Grekçe)  
 it. - italienisch (İtalyanca)  
 kt. - krimtatarisch (Qırımtatarca)  
 lat. - lateinisch (Latinca)  
 mhd. - mittelhochdeutsch (Orta Yüksek Almanca) [1050 – 1350 u.Z.]  
 nd. - niederdeutsch/plattdeutsch (Kuzey Almanya'da konuşan Almanca'nın ikincisi baş/ana dalı, birinci Yüksek Almanca'sıdır)  
 ndl. - niederländisch (Felemenkçe/Hollandalı)  
 pers. - persisch (Farsça)  
 pl. - polnisch (Polonyalıca/Lehçe)  
 rus. - russisch (Rusça)  
 sp. - spanisch (İspanyolca)  
 S. - Seite (sayfa)  
 ttk. - türkeitürkisch (Türkiye Türkçesi)

- ukr. - ukrainisch (Ukraynca)  
 u.Z. - unserer Zeitrechnung (milâdî tarih)  
 va. - veraltet (dilden ağızdan düşmüş)

### 5.3.2. Quellen / Kaynaklar:

- Chalikow, A.H.: *Zur Herkunft, Entwicklungsgeschichte und der Verbreitung der Bezeichnung „Tataren“ im mittleren Wolgaraum und im Uralgebiet* in: Bakai, Mónica (Hrsg.): *Tatarische Etymologische Studien II*. Szeged: Universitas Szegediensis de Attila Jozsef Nominata, studia uralo-altaica 30; 1988.
- Çeneli, İlhan: *Formantien im Krimtatarischen* Freiburg i. Br.: Klaus Schwarz, Islamkundliche Untersuchungen Bd. 49, 1979.
- Eren, Hasan: *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü* Ankara: Dizgi, 1999.
- Eyuboğlu, İsmet Zeki: *Türk dilinin etimoloji sözlüğü – Genişletilmiş ve gözden geçirilmiş ikinci Basım* İstanbul: Sosyal Yayınlar, 2. baskı 1991.
- Hanf, Martin: *Ackerunkräuter Europas mit ihren Keimlingen und Samen* München: BLV, 2. Aufl., 1984.
- Heansch, Günther: *Wörterbuch der Landwirtschaft: deutsch – englisch – französisch – spanisch – italienisch – russisch* Frankfurt: DLG, 6. üb. u. erw. Aufl., 1996.
- Hegi, Gustav: *Illustrierte Flora von Mitteleuropa – Pteridophyta Spermatophyta, Band III Angiospermae Dicotyledones 1 - Teil 1* Berlin / Hamburg: Paul Parey, 3. üb. u. erw. Aufl., 1981.
- Калітiч, С. О. / Куриленко, Л. І. / Нечволода, З. В.: *Сучасний Українсько-Російський Російсько-Український Словник-Довідник* Donezk: BAO, 2003.
- Kluge, Friedrich: *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache* Berlin/New York: de Gruyter, 23., erw. Aufl. 1999.
- Меметов, Айдер Меметович: *Къырымтатар тили* Simferopol: Къырымдевокъувпеднешир [Qırımdevoquvpedneşir]<sup>153</sup>, 1997, 176 S.
- Мірээв, В. А. / Усеінов, С(ейран). М(еметович): *Українсько - кримськотатарський словник Ukraine – qırımtatarca luğat* Simferopol / Aqmescit: Доля [Dolya], 2002.
- Мустафаев, Эхсан Мамед-Эминович / Щербинин, Владимир Георгиевич: *Русско-Турецкий Словарь* [Mustafayev, Exsan Mamed-Eminoviç / Ščerbiniin, Wladimir Georgyevič: Rusça – Türkçe Sözlük] Moskova: Sovetskaya Ensiklopediya / İstanbul: Sosyal Yayınlar, 1972.
- Nişanyan, Sevan: *Sözlerin Soyağacı – Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü* İstanbul: Adam, 2. überarb. Aufl. ocak 2003.
- Paul, Hermann: *Deutsches Wörterbuch; 9. vollständig neu bearbeitete Auflage von*

<sup>153</sup> Das ist in voller Länge: Staatliche Verlagsanstalt für Schulbücher und Pädagogik der Krim

- Helmut Henne und Georg Objartel* Tübingen: Max Niemeyer, 1992.
- Pavord, Anne: *Die Tulpe - Eine Kulturgeschichte [Lâle – bir kültürtarihi]* Frankfurt a.M.: Insel, 1999.
- Преображенский, Александр Григорьевич: *Этимологический Словарь* Moskova: ГГИИНС<sup>154</sup>1959, S.
- Пчелкина, В. В.: *Словарь иностранных слов* Moskova: Русский Язык, (1986) 14. überarb. Ausg., 1987.
- Räsänen, Martti: *Versuch eines Etymologischen Wörterbuchs der Türkssprachen* Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura; Lexica Societatis Fenno-Ugricae XVII, 1 (1969) & 2 (1971).
- Redhouse, James W.: *A Turkish and English Lexicon* Beirut: Librairie du Liban, (Reprint der Originalausgabe Constantinople 1890), 1996.
- Spohn, Margret: *Alles getürkt : 500 Jahre (Vor)Urteile der Deutschen über die Türken* Oldenburg : Bibliotheks- und Informationssystem der Univ., (Studien zur Soziologie und Politikwissenschaft [Sosyoloji ve Siyaseti bilimi araştırmaları]), 1993. s.a.: online im Internet unter URL: <http://docserver.bis.uni-oldenburg.de/publikationen/bisverlag/spoall93/spoall93.html>
- Standage, Tom: *Der Türke - Die Geschichte des ersten Schach- automaten und seiner abenteuerlichen Reise um die Welt* (a. d. Engl. v. Thomas Merk und Thomas Wollermann) Frankfurt a. M./New York: Campus, 2002.
- Steuerwald, Karl: *Türkçe - Almanca Sözlük* Wiesbaden: Harrassowitz, 1988.
- Steuerwald, Karl: *Deutsch – Türkisches Wörterbuch / Almanca - Türkçe Sözlük* Wiesbaden: Harrassowitz, 2. baskı., 1990.
- Tomenendal, Kerstin: *Das türkische Gesicht Wiens – Auf den Spuren der Türken in Wien [Viyana'nın Türk yüzüsü – Viyana'daki Türklerin yollarında]* Wien/Köln/Weimar: Böhlau, 2000.
- Усеинов, К. А. / Ганиева / Э. С. Сейдаметова: *Къырымтатар тили – Фонетика Лексикология Фразеология Лексография [Die krimtatarische Sprache – Phonetik Lexikologie Phraseologie Lexikographie]* Simferopol: SONAT, 2001.
- Усеинов, Сейран Меметович: *Русско-крымскотатарский терминологический словарь – литература медицина язык [Russisch-Krimtatarisches terminologisches Wörterbuch – Literatur Medizin Sprache]* Simferopol: Krimkomitee für Druckwesen, November 1991.
- Усеинов, Сейран Меметович: *Русско-крымскотатарский терминологический словарь – техника физика философия химия [Russisch-Krimtatarisches terminologisches Wörterbuch – Technik Physik Philosophie Chemie]* Simferopol: Anayurt, Januar 1992.
- Усеинов, Сейран Меметович: *Русско-крымскотатарский терминологический*

---

<sup>154</sup> Государственное Издательство Иностраных Национальных Словарей

*словарь – политика религия спорт* [Russisch-Krimitatarisches terminologisches Wörterbuch – Politik Religion Sport] Simferopol: Anayurt, Februar 1992.

Усеинов, Сейран Меметович: *Русско-крымскотатарский терминологический словарь – математика школьная эстетика* [Russisch-Krimitatarisches terminologisches Wörterbuch – Mathematik Schule Ästhetik] Simferopol: Anayurt, April 1992.

Усеинов, Сейран Меметович: *Крымскотатарские имена – справочник* Simferopol: Anayurt, Juni 1992.

Усеинов, Сейран Меметович: *Русско-крымскотатарский терминологический словарь – география, земледелие, психология, туризм* [Russisch-Krimitatarisches terminologisches Wörterbuch – Geographie Landwirtschaft Psychologie Tourismus] Simferopol: Anayurt, September 1992.

Усеинов, Сейран Меметович: *Крымскотатарско-Русский словарь* – Ternopol': Dialog, 1994.

Усеїнов, Сейран Меметович / Гаркавец, Олександр Миколайович: *Великий кримськотатарсько-російсько-український словник (третє, допрацьоване й доповнене видання із включенням української частини)* [Büyük Qırımtatarca-Rusça-Ukraynca Luğat (çilt I: а-икона)] Simferopol: SONAT, 2002.

Walewski, Stanislaw/Wedel, Erwin: *Langenscheidts Taschenwörterbuch Russisch – Russisch-Deutsch Deutsch-Russisch* München: Langenscheidt, 11. völlig Neub. Aufl., 2000.

Wissenschaftlicher Rat der Dudenredaktion (Hrsg.): *Duden – Das Fremdwörterbuch* Augsburg: Weltbild, 6. überarb. u. erw. Aufl., 1999 (Zitation im Text: Duden Fr).

Wissenschaftlicher Rat der Dudenredaktion (Hrsg.): *Duden – Die Deutsche Rechtschreibung* Augsburg: Weltbild, 21. neu bearb. u. erw. Aufl., 1999 (Zitation im Text: Duden Re).

Wissenschaftlicher Rat der Dudenredaktion (Hrsg.): *Duden – Das große Wörterbuch der deutschen Sprache in sechs Bänden* Mannheim: Bibliographisches Institut / Dudenverlag, 1981.

### Internetquellen:

Transkripsiyon için / Transkription betreffend:

<http://lcweb.loc.gov/catdir/cpso/roman.html>

Harper, Douglas: Online Etymology Dictionary: <http://www.etymonline.com>

<http://www.bongrain.com/gb/contact/contact.php3>